

MUSIQA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING IJODIY TAFAKKURINI VA MUSTAQIL FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Ramazonova E'zoza Xamid qizi

Navoiy davlat universiteti "Musika ta'limi" yo'nalishi 2-bosqich talabasi.

Ilmiy rahbar: Jalilov Shokir Isomiddinovich

*Navoiy davlat universiteti "Musiqiy ta'lim"
kafedrasi dotsenti.*

Annotatsiya: Ushbu tezisda musiqa darslarida ijodiy tafakkurni shakllantirishning pedagogik asoslari, usullari va shartlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sifat tahliliga asoslangan yondashuv qo'llanilib, ijodkorlik psixologiyasi va musiqa pedagogikasiga oid ilmiy qarashlar qiyosiy o'rganildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ijodiy tafakkur tinglash, improvizatsiya, kuy to'qish, musiqani muhokama qilish va loyihaviy topshiriqlar orqali samarali rivojlanadi. Shuningdek, o'qituvchining savol berish madaniyati, erkin va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishi hamda xatoga nisbatan to'g'ri munosabati mustaqil fikrlashni shakllantiruvchi asosiy omillar sifatida aniqlandi.

Kalit so'zlar: ijodiy tafakkur, mustaqil fikrlash, musiqa darsi, improvizatsiya, musiqiy idrok, muammoli topshiriq, loyihaviy ta'lim, savol berish madaniyati, pedagogik muhit.

KIRISH

Zamonaviy jamiyat tayyor bilimni egallabgina qolmay, yangi vaziyatda mustaqil qaror qabul qila oladigan, ijodiy yondasha biladigan shaxslarni talab etmoqda. Shu sababli umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchining ijodiy tafakkurini va mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish asosiy pedagogik

vazifalardan biriga aylandi. Bu vazifani hal etishda musiqa darslari alohida o‘rin tutadi.

Musiqa san‘ati o‘zining mohiyatiga ko‘ra his-tuyg‘u, tasavvur va fikrning birligiga asoslanadi. O‘quvchi musiqani tinglaganda yoki ijro etganda faqat tovushlarni qabul qilmaydi, balki ularda obraz, kayfiyat va ma’no izlaydi. Aynan shu izlanish jarayoni ijodiy tafakkurning rivojlanishiga zamin yaratadi.

Ijodiy tafakkur muammoga yangicha yondashish, bir nechta yechim topish, noan‘anaviy g‘oyalarni ilgari surish va ularni amalga oshirish qobiliyatini anglatadi. Mustaqil fikrlash esa o‘quvchining olingan ma’lumotni tanqidiy baholashi, o‘z fikrini asoslashi va qarorni boshqalarning ko‘rsatmasisiz qabul qilishi bilan bog‘liq. Ikkala qobiliyat o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, bir-birini to‘ldiradi.

Amaliyotda musiqa darslari ko‘pincha qo‘shiqni o‘qituvchidan so‘ng takrorlash, nazariy ma’lumotni yodlash va tayyor namunani qayta ijro etish bilan cheklanadi. Bunday yondashuv o‘quvchining faolligini pasaytiradi, uning shaxsiy fikri va tasavvuriga o‘rin qoldirmaydi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, ijodiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan musiqa darslarini tashkil etish usullari tizimlashtirilishi va ularni amaliyotga tatbiq etish yo‘llari aniq ko‘rsatilishi zarur.

Maqolaning maqsadi musiqa darslarida o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning samarali yo‘llarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot quyidagi vazifalarni o‘z oldiga qo‘yadi:

- ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlash tushunchalarining mohiyatini yoritish.
- musiqa darslarining ijodiy rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash.

— ijodiy tafakkurni shakllantiruvchi asosiy usul va topshiriq turlarini tahlil qilish.

— samarali pedagogik muhitning shartlarini ko'rsatish.

— o'qituvchilar uchun amaliy xulosalar ishlab chiqish.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda sifat tahliliga asoslangan pedagogik metodologiya qo'llanildi. Metodologik asos sifatida nazariy tahlil, qiyosiy yondashuv, umumlashtirish va pedagogik tajribani tizimlashtirish usullari tanlandi. Ushbu yondashuv musiqa darsini ijodiy rivojlantiruvchi jarayon sifatida yaxlit o'rganish imkonini beradi.

Tadqiqot jarayoni o'zaro bog'liq bir necha bosqichdan iborat bo'ldi.

— birinchi bosqichda ijodkorlik psixologiyasi, tanqidiy fikrlash va musiqa pedagogikasiga oid asosiy nazariy qarashlar o'rganildi.

— ikkinchi bosqichda musiqa darsining tinglash, kuylash, ijro etish va musiqa haqida fikr yuritish kabi faoliyat turlari ijodiy rivojlantirish nuqtai nazaridan tahlil qilindi.

— uchinchi bosqichda improvizatsiya, kuy to'qish, muammoli va loyihaviy topshiriqlar kabi usullar qiyosiy o'rganildi.

— to'rtinchi bosqichda olingan ma'lumotlar umumlashtirilib, yaxlit pedagogik tavsiyalar tizimi shakllantirildi.

Tahlil jarayonida o'quvchining yoshi, musiqiy tayyorgarligi, dars shakllari, o'qituvchining roli va sinf muhiti o'zaro bog'liqlikda ko'rib chiqildi. Har bir usulning ijodiy faollikni qanday rag'batlantirishi hamda uni qo'llash shartlari baholandi.

Tadqiqot muayyan bir maktab tajribasi bilan cheklanmay, umumiy pedagogik qonuniyatlarni aniqlashga yo'naltirildi. Shu sababli olingan xulosalarni turli sinflar va ta'lim sharoitlariga moslashtirish mumkin.

NATIJALAR

Tahlil natijalari musiqa darslarida ijodiy tafakkurni rivojlantirish bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishda amalga oshirilishini ko'rsatdi. Birinchi yo'nalish tinglash faoliyati bo'lib, bu yerda o'quvchi musiqani passiv eshitmasdan, undagi obraz, kayfiyat va tuzilishni aniqlashga o'rganadi. Ikkinchi yo'nalish improvizatsiya va kuy to'qish bo'lib, o'quvchi o'zi tanlagan ritm yoki kichik ohang asosida o'z musiqiy fikrini yaratadi.

Uchinchi yo'nalish musiqa haqida fikr yuritishdir. O'quvchi tinglagan asariga baho beradi, o'z fikrini asoslaydi, boshqalarning fikri bilan solishtiradi. Bu jarayon mustaqil va tanqidiy fikrlashni bevosita rivojlantiradi. To'rtinchi yo'nalish loyihaviy faoliyat bo'lib, o'quvchilar guruhda musiqiy sahna, mavzuli kompozitsiya yoki o'z ijodiy ishini tayyorlaydi.

Musiqa darslarida ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi asosiy usullar quyidagilardan iborat:

- tinglangan asar bo'yicha obrazli tasvir yoki so'zli hikoya yaratish.
- berilgan ritmik shakl asosida kichik kuy to'qish.
- tanish kuyning davomini yoki yakunini mustaqil o'ylab topish.
- asarni turli tempda, dinamikada va xarakterda ijro etib, farqlarni muhokama qilish.
- shovqin va tabiat tovushlaridan musiqiy kompozitsiya tuzish.
- o'quvchilarni guruhlariga ajratib, mavzuli musiqiy loyiha tayyorlash.

— muammoli savollar orqali musiqiy hodisalarni mustaqil izohlashga undash.

Tahlil o'qituvchi tomonidan beriladigan savollarning sifati natijaga bevosita ta'sir qilishini aniqladi. "Bu qanday kuy?" kabi bir javobli savollar tayyor javobni talab qilsa, "Nima uchun bu kuy sizda shunday kayfiyat uyg'otdi?" yoki "Uni qanday o'zgartirsak, boshqa obraz hosil bo'ladi?" kabi ochiq savollar o'quvchini o'ylashga, taqqoslashga va xulosa chiqarishga undaydi.

Ijodiy muhitni shakllantiruvchi omillar sifatida quyidagilar aniqlandi:

- o'quvchi fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lish.
- xatoni jazolash o'rniga uni o'rganish imkoniyati sifatida qarash.
- bir nechta to'g'ri javob mavjudligini tan olish.
- o'quvchilarga tanlash erkinligini berish.
- ijodiy faoliyat uchun yetarli vaqt ajratish.
- har bir o'quvchining shaxsiy yutug'ini e'tirof etish.

Shuningdek, ijodiy rivojlanishga to'sqinlik qiluvchi quyidagi holatlar aniqlandi:

- darsning faqat takrorlashga asoslangan shaklda tashkil etilishi.
- o'quvchi faoliyatiga haddan tashqari qat'iy nazorat o'rnatilishi.
- noto'g'ri javob uchun tanbeh berish natijasida o'quvchida qo'rquv paydo bo'lishi.
- ijodiy topshiriqlar uchun vaqtning yetishmasligi.
- baholashda faqat texnik to'g'rilikka e'tibor qaratilishi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar musiqa darsida ijodiy tafakkurni rivojlantirish alohida maxsus mashg'ulot emas, balki butun dars tuzilishining ajralmas qismi bo'lishi kerakligini ko'rsatadi. Qo'shiq o'rganish, tinglash va nazariy bilim berish jarayonining o'zi ham o'quvchini o'ylashga va tanlashga undaydigan tarzda tashkil etilishi mumkin.

Muhokama jarayonida ijodiy erkinlik va tuzilgan rahbarlik o'rtasidagi muvozanatning ahamiyati qayd etildi. Cheksiz erkinlik o'quvchini yo'nalishsiz qoldirishi mumkin, haddan ziyod qat'iy rahbarlik esa ijodiy tashabbusni so'ndiradi. Samarali yondashuvda o'qituvchi aniq vazifa va doirani belgilaydi, lekin uning ichida o'quvchiga mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradi.

Mustaqil fikrlashni rivojlantirishda o'quvchining musiqiy tajribasidan foydalanish muhimdir. O'quvchi kundalik hayotida tinglagan kuylar, bayram va marosimlarda eshitgan qo'shiqlar, milliy cholg'ular tovushi darsda ijodiy material sifatida qo'llanilsa, mavzu unga yaqinlashadi va fikrlash uchun asos hosil bo'ladi.

Baholash masalasi ham alohida e'tiborga loyiq. Agar baholash faqat to'g'ri ijro yoki yodlangan ma'lumotga qaratilsa, o'quvchi xavf-xatarga bormaydi va faqat xavfsiz yo'ldan boradi. Shu bois ijodiy faoliyatni baholashda originallik, fikrni asoslay olish, jarayondagi ishtirok va o'z ishini tahlil qilish kabi mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Raqamli vositalar ijodiy faoliyatni kengaytiruvchi imkoniyat sifatida qaralishi mumkin. Oddiy musiqa muharrirlari va ilovalar yordamida o'quvchi o'z kuyini yozib olishi, tovushlarni qatlamlashi va natijani tinglab o'zgartirishi mumkin. Biroq bu vositalar faqat ijodiy maqsadga xizmat qilgandagina samara beradi.

Muhokama natijasida musiqa darslarida ijodiy tafakkur va mustaqil fikrlashni samarali rivojlantirish uchun quyidagi shartlar aniqlandi:

- dars faoliyatini tinglash, ijro, ijod va muhokama uygʻunligida tashkil etish.
- ochiq va muammoli savollardan muntazam foydalanish.
- oʻquvchilarga cheklangan doirada tanlash erkinligini berish.
- xatoga nisbatan qoʻllab-quvvatlovchi munosabatni shakllantirish.
- oʻquvchining shaxsiy musiqiy tajribasi va milliy musiqa materialidan foydalanish.
- baholashda ijodiy jarayon va fikrni asoslash mezonlarini qoʻllash.

XULOSA

Musiqa darslari oʻquvchilarning ijodiy tafakkuri va mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda katta pedagogik salohiyatga ega. Bu salohiyat tinglash, improvizatsiya, kuy toʻqish, muhokama va loyihaviy faoliyat orqali amalga oshadi.

Tadqiqot shuni koʻrsatdiki, ijodiy rivojlanishning muvaffaqiyati oʻqituvchining savol berish madaniyati, qoʻllab-quvvatlovchi muhit yaratishi, tanlash erkinligini berishi va baholashga ijodiy yondashishiga bogʻliq. Bu omillar uygʻun qoʻllanilganda oʻquvchi musiqani passiv qabul qiluvchidan faol ijodkorga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, musiqa darslarini tayyor namunani takrorlashdan izlanishga yoʻnaltirish nafaqat musiqiy, balki umumiy intellektual va shaxsiy rivojlanishga xizmat qiladi hamda oʻquvchini hayotda mustaqil va ijodiy fikrlovchi shaxs sifatida shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Barenboim L. A. Muzykalnaya pedagogika i ispolnitelstvo. Leningrad: Muzyka, 1974.
2. Bruner J. S. The Process of Education. Cambridge: Harvard University Press, 1960.
3. Dewey J. Art as Experience. New York: Minton, Balch & Company, 1934.
4. Guilford J. P. Creativity // American Psychologist. 1950. Vol. 5, No. 9. P. 444–454.
5. Kabalevskiy D. B. Prosveshchenie muzykoy. Moskva: Prosveshchenie, 1973.
6. Sternberg R. J., Lubart T. I. Defying the Crowd: Cultivating Creativity in a Culture of Conformity. New York: Free Press, 1995.
7. Torrance E. P. Guiding Creative Talent. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1962.
8. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978.

